

KORTÁRSI SZÖVEGEK ÉS OLVASATOK IFJ. WESSELÉNYI MIKLÓS TESTÉRŐL

Kevés olyan történelmi alakunk van, akinek a felidézésekor oly erősen jelennének meg a „test” képzetei,¹ mint Wesselényi Miklós esetében. Jókai Mór a *Kárpáthy Zoltán* árvízjelenetében „izmos, herkulesi alak”-ként² jellemezte a bárót, Kardos Samu az 1905-ben kiadott kétkötetes monográfiájában „hatalmas erejű és izomzatú férfi”-nak³ írta le, Trócsányi Zsolt 1965-ös nagy életrajza szerint pedig „a férfias megjelenés összes külső tényezői”⁴ jellemzőek voltak rá. Írott forrásaink mellett közös képi emlékezetünkbe Barabás Miklós 1836-os festménye égette bele Wesselényi karakter- és arcvonásait. A báró fizikai adottságai azonban a vele foglalkozó kutatók számára inkább „legyőzendő akadályt” jelentenek: a legtöbb Wesselényiről szóló tudományos igényű munka ugyanis afeletti sajnálkozással kezdődik, hogy a báró emlékezetében a mai napig nagyon meghatározó a kultikussá váló test, valamint a testi erőhöz kapcsolódó tettek és sportsikerek, amelyek

¹ A testet az 1970-es évektől kezdték kulturális jelentéseket hordozó történeti-társadalmi jelenségként vizsgálni a nyugati humán- és társadalomtudományokban, a magyar tudományos életben az elmúlt húsz évben vált divatos témává. A magyar nyelvű elméleti összefoglaló munkák közül kiemelkedik Lehmann Miklósnak a testelméletek általános bemutatását adó tanulmánya, illetve Hajdu Ágnes Mária az egyes irányzatok sajátos megközelítési módjait összefoglaló írása. A Csabai Márta és Erős Ferenc szerkesztette *Test-beszédek* című kötet a testtel kapcsolatos hétköznapi, tudományos és médiabeli diskurzusok jellegzetességeit mutatja be, Klaniczay Gábor tanulmánya pedig részletes historiográfiai áttekintést ad a vallással kapcsolatos testelméleti irodalomból. *A Helikon* 57. (2011) 1–2. száma és a *Hajnal István Kör* 2013-as konferenciájáról két évvel később megjelent tanulmánykötet számtalan olyan írást tartalmaz, mely a testet gyakorlati kutatások keretében vizsgálja. Tanulmányom is ezek közé illeszkedik, ahol a test társadalmi reprezentációs jelenségként jelenik meg: Wesselényi Miklós külseje mellett a reformkor testről való beszéd- és látásmódja is kutatásom központi témája. Vö. *Test-beszédek. Köznapi és tudományos diskurzusok a testről*. Szerk. Csabai Márta – Erős Ferenc. Bp. 2002.; *Hajdu Ágnes Mária: A test mint kutatási probléma az európai etnológiában és rokottudományaiban*. Első Század 11. (2012) 3. sz. 307–328.; *Lehmann Miklós: Mit reprezentál a test látványa? Test és virtuális test a modern társadalmakban*. *Tabula* 13 (2010) 1. sz. 91–101.; *Zsinkó-Szabó Zoltán – Lázár Imre – Túry Ferenc: A test gyarmatosítása – a civilizáció vadhajtsái*. *Lege artis medicinae* 22. (2012) 3. sz. 234–240.; *Helikon* 57. (2011) 1–2. sz.; *A test a társadalomban*. *A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület* 2013. évi, sümegi konferenciájának kötete. Szerk. Gyimesi Emese – Lénárt András – Takács Erzsébet. (Rendi társadalom – polgári társadalom 27.) Bp. 2015.; *Klaniczay Gábor: Az emberi test mint kép a szenvedő Krisztusról – a stigmatizáltak*. In: *A test a társadalomban* i. m. 11–35.; *Dede Franciska: Kifinomultság és túlfinomultság. A test szerepe és megjelenítése Justh Zsigmond életében és életművében*. In: *A test a társadalomban* i. m. 52–68.

² *Jókai Mór: Kárpáthy Zoltán* (1854) I. S. a. r. Szekeres László. (Jókai Mór Összes Művei. Regények 8.) Bp. 1963. 205.

³ *Kardos Samu: Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*. I–II. Bp. 1905. I. 343.

⁴ *Trócsányi Zsolt: Wesselényi Miklós*. Bp. 1965. 521.

mellett a politikus, a szervező, az író és a modern gazda háttérbe szorul. Ebben a tanulmányban csak „első látszatra” foglalkozom a báró testének fizikai felépítésével, arcvonásaival vagy hajszínével. A korabeli naplók, visszaemlékezések, esszék, levelek és versek által valójában ahhoz a kérdéshez kívánok közelebb kerülni, hogyan szemlélték őt kortársai, mit akartak látni és mit láttak, ha ránéztek, hogyan jelent meg előttük Wesselényi alakja nevének említésekor, és milyen módon rögzítették benyomásaikat róla. Munkámban igyekszem feltárni, hogy milyen igazodási pontok határozták meg a Wesselényi-jelenségről kialakult beszédmód kereteit, s ezek hogyan korlátozták és mekkora teret adtak a báró testéről szóló szövegek szerzőinek. A terjedelmi korlátok miatt kénytelen voltam bizonyos megkötéseket tenni, így elsősorban a felnőtt férfi testére koncentrálok, ennek a testnek a kialakulása, kimunkálása, majd betegségekkel való küzdelme és leépülése külön kutatást kíván. (Wesselényi önreflexív szövegeivel egy külön tanulmányban szeretnék foglalkozni, választ adva arra a kérdésre, hogyan látta saját testét a báró, és milyen dilemmák merültek fel testi önképe kapcsán, valamint az egykorú képi ábrázolások gyűjteménye [„Wesselényi-ikonográfia”] is közlésre vár még.)

„Szirterős váll” és „visszaszegzett bikanyak”

Kemény Zsigmond jellemrajza

A Wesselényi Miklós 1850-ben bekövetkezett halálát követő öt évben két olyan munka is napvilágot látott, amely részben vagy egészében róla szól. Kemény Zsigmond *A két Wesselényi Miklós* című esszéje 1851-ben jelent meg a *Magyar szónokok és statusférfiak* című kötetben,⁵ Ujfalvy Sándor pedig 1854–55-ben írta meg emlékiratait, melynek két fejezete is a báróval foglalkozik.⁶ A művekben közös, hogy szerzőik személyesen is jól ismerték Wesselényit, és mindkettő munkássága meghatározóan hatott az utókor Wesselényi-képére. Ez a két írás összefüggő, viszonylag hosszú leírást tartalmaz a báró testéről és külleméről. Más forrásaink (naplók, levelek, visszaemlékezések) csak röviden utalnak a báró fizikai adottságaira, így először ezt a két szöveget vizsgálom meg.

Kemény Zsigmond leírása Wesselényi külsejéről különösen hosszú (több mint 5000 karakter), és nagyon részletesen kitér a test minden fontos jellemzőjére. Kemény 1835 elején, 21 éves korában az erdélyi országgyűlésen ismerkedett meg az akkor

⁵ Kemény jellemrajza Imre László szerint már 1850 nyarára elkészült. Lásd *Imre László: Párhuzamok és ellentétek Kemény Zsigmond politikai jellemrajzaiban. Studia Litteraria* 53. (2014) 3–4. sz. 7.

⁶ *Kemény Zsigmond: A két Wesselényi Miklós.* In: *Magyar szónokok és statusférfiak.* (Politikai jellemrajzok) Kiadja Csengery Antal. Pest 1851. 85–185.; Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai. S. a. r. Gyalui Farkas. Kolozsvár 1941.

38 éves báróval. Személyesen csak kilenc év múlva találkoztak újra, de levelezés útján élénk kapcsolatot tartottak: Kemény jegyzőkönyvekkel és adatokkal látta el készülő cikkeihez Wesselényit, könyveket küldött neki, a báró fiai számára pedig nevelőt ajánlott. Az 1840-es évek közepén háromszor is meglátogatta őt Zsibón: 1844-ben, 1845-ben Deák és Vörösmarty társaságában, 1846-ban pedig hét hónapot maradt a regényírásra alkalmas, nyugodt erdélyi birtokon.⁷ Ahhoz tehát nem férhet kétség, hogy jól ismerte Wesselényit és testét: látta az ereje teljében lévő bárót harmincas éveinek közepén, és látta a betegségekkel küzdő, vak embert is. A báró testéről szóló szöveg megfogalmazási módját, szóhasználatát, pontosságát mégis több tényező befolyásolta, így érdemes megvizsgálunk, hogy milyen lehetőségei és korlátai voltak az esszéírónak, miért tért ki ilyen részletesen a báró külső bemutatására, valamint arra, hogy milyen szerepe van a vizsgált szövegrésznek az egész esszé gondolatmenetében.

A *Magyar szónokok és statusférjak* című kötet *Politikai jellemrajzok* alcíme világosan megjelöli a benne található írások műfaját. A jellemrajz egyedi, a reformkorban kialakult és a 20. század második felében eltűnt műfajának sajátos jellemzője volt, hogy az életrajz elbeszélésének folyamát rendre megszakítja egy keresztmetszet megrajzolása az alany személyiségéről, s a kialakuló műben a tettek és a jellem egy egységet képeznek. Az állóképszerű jellemzés első eleme a külső leírása, amit a belső, a szónoki, majd az írói karakterjegyek bemutatása követ.⁸ Keményt íróként is foglalkoztatta az a kérdés, hogy milyen szerepe van a test és az arc leírásának a jellemábrázolásban. Újabban Kucserka Zsófia kutatásai mutatják be, hogy milyen komoly, a fiziognómiáról zajló elméleti esszéként is lehet értelmezni Kemény *Gyulai Pál* című regényének egyik párbeszédét.⁹ Az író tehát a jellemrajz műfaja inspirálta, érdeklődése pedig a külső részletes bemutatására sarkallta, de Wesselényi jellemének megrajzolásában még így is különösen hangsúlyosnak tekinthetjük a fizikális megjelenés szerepét. A küllemről szóló, általam kiemelten vizsgált leírás mellett a fizikai erő, az állóképesség, tehát a testhez kapcsolódó fogalmak az esszében elbeszélte több történetben is komoly szerepet játszanak.

Wesselényi külsejének bemutatása egyrészt azért volt fontos Kemény számára, mert a „korszerű” teljes jellemzés ezt megkövetelte, másrészt a fizikum nála kiemelt

⁷ Papp Ferencz: Báró Kemény Zsigmond I–II. Bp. 1922–1923. I. 91., 133., 271., 272., 302., 321., 323., 341.; Benkő Samu: A fiatal Kemény Zsigmond és naplója. In: Kemény Zsigmond naplója. Bev., s. a. r., jegyz. Benkő Samu. H. n. [Bp.] 1974. 98–104.

⁸ Vö. Kucserka Zsófia: Könyvbe vésett jellemek. A szereplői karakter Kemény Zsigmondnál és a 19. századi magyar regényben. (Ligatura) Bp. 2017. 86–87.; Szegedy-Maszák Mihály: Költői megformáltság Kemény Zsigmond politikai jellemrajzaiban. Irodalomtörténeti Közlemények 80. (1976) 3. sz. 352.

⁹ Kucserka Zs.: Könyvbe vésett jellemek i. m. 132–133.; Kemény naplója is arról árulkodik, hogy környezetének alakjait olyan szempontok szerint figyelte, amelyek alapján teljesebb jellemképet készíthetett róluk. A bejegyzésekben taglejtésekről vagy beszédmodorról is beszámolt. Benkő S.: A fiatal Kemény Zsigmond i. m. 106.

szerepet kapott a báró politikai értékelésében is. Kemény két évvel Világos után megjelent esszéiben már kereteket adott a reformkori és a szabadságharchoz vezető politikai élet értelmezéséhez, s *A két Wesselényi Miklós* című esszéjében Széchenyi István szájából már elhangzik a gróf és a báró történetének egy olyan elbeszélése, ami hosszú távon meghatározóvá vált.¹⁰ „Én [...] vezetőnek való nem vagyok. Tölem sokan idegenednének el, s akadnának tán olyak is, kik miattam magától az üggyől vonulnának félre. De ha egy párt fejének alkalmas is volnék, kolompoknak, vezérszónoknak, a magyarnál, mint keleti fajnál, mely a külsőségeken kap leginkább, mostanság csak oly ember való, ki széles, köpcös termetű, erős, mint a bika, dörgő hangja megrezgetteti az ablakokat, elég dagállal tud beszélni, s akkora tekintéllyel bír, hogy aki messze vidékről eljő, és szemébe néz, akaratlanul kénytelen fölkiáltani: ez ám a hatalmas, a méltóságos, a királyi tekintetű magyar. Bennem e tulajdonok nincsenek meg. Hosszasan tanakodtam: ki lehetne körülményeink közt arra alkalmas, hogy a kolomppal elől indulhasson? Végre Wesselényire akadtam.”¹¹ Kemény a Széchenyi–Wesselényi–Kossuth hármáról szóló „elbeszélésében” Wesselényire a Széchenyi által kiválasztott, majd őt Kossuth miatt eláruló egykori barát szerepét „osztotta”. Ehhez a szerephez pedig különösen fontosak a megfelelő külső tulajdonságok. Esszéjében tehát Kemény a Széchenyi „szájába adott” szavak alapján megteremtette a kinézete és kiállása miatt vezérszerepre ugyan alkalmas, de az igazi vezető mellett csak másodhegedűs szerepet játszó báró alakját.

Foglalkoznunk kell még azzal a kérdéssel is, hogy ez a „megteremtés” milyen írói eszközökkel valósult meg. Szegedy-Maszák Mihály kimutatta, hogy Kemény stílusában a széppróza eszköztára (hasonlatok, metaforák, szóképek használata, költői szövegek beékelése) nagyobb mértékben kapott szerepet, mint kortársainál. Kölcsey puritánabb, „klasszicisztikusabb” prózájához képest Kemény írásmódja a romantikus nyelvhez állt közelebb. Jellemrajzaiban a valódi hús-vér emberek regényalakokká válnak, s erre maga a szerző is reflektál egyéni nézőpontjának hangsúlyozásával.¹² Imre László szerint a jellemrajzok dramaturgiája is a regényszerkesztésekkel rokonítható, Kemény tudatosan építette fel karakterei életének „tempóját”.¹³

¹⁰ Külön vizsgálattal lehetne ahhoz közelíteni, hogy ebből mennyi az „eredeti Széchenyi” és mennyi az azt „elbeszélő Kemény”, de ennek elvégzésére itt nincs módunk. Vö. *Velkey Ferenc*: Egy barátság „átértelmezése” – Széchenyi István hírlapi cikkei Wesselényi Miklósról. In: Wesselényi emlékülés. Szerk. Takács Péter. (A Kölcsey Társaság füzetei 8.) Fehérgyarmat 1996. 79–105.; *Utó*: A Kaszinó-jelenet: Széchenyi és Kossuth „első találkozása” I. Vizsgálatok a Kaszinó-jelenet alapforrásai körül. Habilitációs értekezés. Debreceni Egyetem 2015. 85–97.; Benkő részletesen elemzi, hogy mennyiben más Kemény Wesselényihez és Széchenyihez való viszonya az 1846-os naplója szerint, mint azt Világos utáni írásai visszatekintve bemutatta. *Benkő S.*: A fiatal Kemény Zsigmond i. m. 99–103.

¹¹ *Kemény Zs.*: *A két Wesselényi Miklós* i. m. 124.

¹² *Szegedy-Maszák M.*: *Költői megformáltság* i. m. 353., 357.

¹³ *Imre L.*: *Párhuzamok és ellentétek* i. m. 13.

Ha Kemény leírásából csak a szigorúan a testre vonatkozó megállapításokra koncentrálunk, akkor a következő képet kapjuk Wesselényiről. Magassága nem volt „rendkívüli”, sőt testének szélessége („átmérője”) miatt csak középtermetűnek tűnt. Az erős testalkat legmeghatározóbb elemeinek a szerző a széles vállakat, a kidülledő mellkast és az általában hátraszegezett, erős nyakat tartotta. Arcát Kemény karakteresnek és jelentékenynek írta le, külön kiemelte a tüzes szemeket és hosszan mutatta be a széles homlokot. Wesselényi arcszíne „verhenyeg” (vörös), haja göndörített, bajsza sárgás, szakálla barna volt. A leírás hitelességét erősítő gesztus, hogy a szerző – annak ellenére, hogy a báró kapcsán használta a „herkulesi” jelzőt – nem egy tökéletes, hibáktól mentes testet írt le. Amellett, hogy Wesselényi karjai izmosak voltak, megjegyezte, hogy kezei inkább nagyok, mint „arisztokratikusak”, lábai a lovaglástól karika alakúakká váltak, széles orlyukaival lovakhoz hasonlóan tudott fűjtan. A báró hangja mély és dörgő volt, de inkább sivár, mint kellemes.¹⁴

Keménynél a külső leírása nem csak önmagáért való. A fizikai jegyekből a leírás alanyának attitűdjére, a politikai életben számára kijelölt mozgásterre is lehet következtetni. „Wesselényi is ama kevesek sorába tartozott, kiknek külsejük mintegy fölmutatja a belső képességek természetét és korlátait.” Az arc elemzéséből az író eljut a követelőző, küzdeni vágyó és dacos személyiségjegyek megfogalmazásához, Wesselényi áll a szerző szerint „erős akaratot árul el”, az őszülés elrejtésére tett kísérletek pedig hiúságát bizonyítják. „Testalkata megmutatá”, hogy az erőfeszítés nemcsak testi, hanem elválaszthatatlanul attól, a szellemi területen is jelen volt. Így a testi jegyek a politikai életben megjelenő államférfiről is információval szolgálnak. Akárcsak az, hogy a testalkat és az arc – Kemény szerint – meghatározzák azt is, hogy milyen határok között működhetett Wesselényi szónokként: hangja alkalmas volt a tömeg „átrezgetésére”, de „inkább míveletlen és rajongó, mint polgárisodott és elégült sokaság” számára volt népszerű.¹⁵

Kucserka Zsófia összegzése szerint az esszé teljesíti a jellemrajz által elvárt, a személyt a testi jegyek, a jellem és a tettek által egységesen bemutató igényt: „Wesselényi minden egyes bemutatott vonása és külső jegye (arcszíne, haja, tekintete, homloka, testalkata, hangszíne stb.) összhangban van a szöveg más lapjain bemutatott jellemével, politikai tetteivel, életrajzának eseményeivel és szónoki modorával.” A Kucserka által felsorolt kulcsjellelmzők, melyeket mind a külső, mind a belső leírásai egységesen megfogalmaznak: a méltóság, az erő és a tüzes, szenvedélyes indulatok.

¹⁴ *Kemény Zs.: A két Wesselényi Miklós* i. m. 149–151.

¹⁵ Uo. 149–152.

Foglalkoznunk kell egy másik, Kemény tollából származó leírással is, noha az nem Wesselényi Miklós, hanem Báthory István külsejéről szól. Az erdélyi fejedelemnek a *Gyulai Pál* című regényben található jellemzése ugyanis sok hasonlóságot mutat a jellemrajz Wesselényi-ábrázolásával: „Hosszú vasfeszület alatt, széles karszékben, melynek vánkosit egy nagy medvebőr fedte, ült István király. [...] Világos-gesztenye fürtjeit fehér hálósapka takarta, mely verhenyeg, sőt csaknem vörös arcszínével éles ellentétben állott. Termete középnél magasabb s kövérségre hajló; melle tág s domború volt. Vállai szélesek s rendkívüli erőt tanúsítók. Hatalmas homloka redőkbe vonult, nem annyira kor, mint testi szenvedések miatt. Hangja mély, lepeggő és dörgő. Széles arcát szabályos keselyorra, szilárd álla és nagy, éles, metsző, átható s csaknem jegesztő kék szemei méltóságossá, parancsolóvá és sötétté tevék.”¹⁶ A Kemény-szakirodalomban nem találtam utalást arra vonatkozóan, hogy az író milyen karakter-sémát használt a fejedelem külsejének ábrázolásához, bizonyos elemek viszont erősítik azt a lehetőséget, hogy a zsidói báró alakja szolgált mintául. Kemény 1845 májusa-júniusa körül kezdett el dolgozni a regényen, amelynek jelentős részét 1846. április 19-től kezdődő és december 16-ig tartó zsidói tartózkodása alatt írta s fejezte be (egyedül az augusztus hónapot töltötte Erdélyen kívül).¹⁷ A két „test” között markáns párhuzamokat találhatunk: tág mell, magas termet, kövérségre való hajlam, hatalmas homlok, dörgő hang, tüzes tekintet; az arcszínre használt „verhenyeg” és a haj színeként megadott „gesztenye” pedig szó szerinti egyezés a két leírásban. Kemény feltételezett választását erősíti az, hogy Wesselényi jól kínálkozó minta volt a fejedelem alakjának megformálásához: egyrészt Zsidón vagy korábbi politikai pályafutása alatt megismert viselkedése és kisugárzása illet egy fejedelemhez, másrészt életkora is megfelelt a karakternek: Báthory a mű kezdetekor 48, míg Wesselényi a regény írásakor 50 éves volt. Barta János szerint Kemény Báthoryt nem az életkornak megfelelően ábrázolta, hanem beteges aggastyánként rajzolta meg szereplőjét,¹⁸ aki így az általa ismert mozgáskorlátozott, vak báróhoz vált hasonlatossá. Mellesleg nem ez lenne az egyetlen Kemény-mű, amelyben Zsidó és birtokosa megjelenik: az 1852–1853-ban írt *Ködképek a kedély láthatárán* című regényben az elképzelt fehérhalmi kastély elhelyezkedése és leírása is szinte tökéletesen a zsidói mása, Papp Ferenc szerint a főszereplő Jenő Eduárd mintája pedig maga Wesselényi.¹⁹ (Neki a műben nincs részletes testi leírása, így ilyen jellegű egybevetést nem tudunk tenni.)

¹⁶ *Kemény Zsigmond*: Gyulai Pál I–II. S. a. r. Tóth Gyula. Bp. 1967. I. 98–99.

¹⁷ *Papp F.*: Báró Kemény Zsigmond i. m. I. 307., 321., 336., 341.

¹⁸ *Barta János*: Kemény Zsigmond. In: *Kemény Zsigmond*: Gyulai Pál. i. m. I. 62.

¹⁹ *Papp F.*: Báró Kemény Zsigmond i. m. II. 150–160.

„Kiálló nagy pofacsontok” és „bozontos haj” Ujfalvy Sándor emlékirata

Másik összefüggő leírásunk szerzője, Ujfalvy Sándor emlékiratíró, szoros családi barátságban állt Wesselényi Miklóssal. Már az apák is jól ismerték egymást: zsi-bói birtokának gazdasági rendbetételére id. Wesselényi Miklós Ujfalvy Sámuekt kérte fel – legalábbis az emlékirat tanúsága szerint.²⁰ A fiúkat, a két közel egykorú²¹ erdélyi nemeset legszorosabban a vadászat szenvedélye és a modern gazdaság kialakításának terve kötötte össze.²² Önéletírásában a szerző számtalan olyan történetet mesél el, olyan élethelyzetet vagy beszélgetést mutat be, mellyel azt bizonyítja, hogy Wesselényinek az egyik legközelebbi bizalmasa és barátja volt. Már az 1820-as években többször vendégeskedett Zsibón, s a báró anyjával, Cserey Helénával is „sokszor s órákig” beszélgetett. Wesselényinek volt olyan terve, amelybe jószágigazgatóján, Kelemen Benjáminon kívül csak Ujfalvyt avatta be, rábízta 1836-os párbaja idején végrendeletét, ő támogatta fia keresztelőjén a már idős, vak bárót, akinek halála után végrendeletének végrehajtását is felügyelte. Az emlékirat legintimebb történetei egyikében anyjának temetésén Ujfalvy vállára borulva látjuk a zokogva gyászoló Wesselényit, máskor az emlékirat szerzője a beteg báró mellett virraszt.²³

Wesselényi naplója alapján kapcsolatuk nem tűnik ilyen bensőségesnek. Itt hozzá kell tenni, hogy a Wesselényi-napló sajátos jellemzői egyes időszakokban nehezítik (sőt, szinte lehetetlenné teszik) a báró lelki életének vizsgálatát. Az utazások és a 30-as évek második felének Pozsonyban és Pesten töltött időszakai kivételével a napló nagyon „szűkszavú”, a napirend regiszterjellegű felsorolására szorítkozó, egy-két soros bejegyzéseket tartalmaz.²⁴ Ezek épp azok az évek, amikor Ujfalvy emlékirata szerint szorosabb kapcsolatban álltak, a barátság mélységére vonatkozó kérdéseinkre így a diárium e részeiben nem kaphatunk választ. Többet tudhatunk meg a napló „bőbeszédű” időszakában zajló, 1836. áprilisi párbaj napjairól. Ujfalvy neve ekkor két alkalommal tűnik fel a Wesselényi-naplóban: egyszer Erdélyből való pozsonyi megérkezését rögzítette a báró, másnap pedig azt, hogy elhozott neki Zsibóról egy általa kért iratot.²⁵ Arról, hogy a báró Ujfalvyra bízta volna végrendeletét – ami az emlékirat hangsúlyos története – Wesselényi

²⁰ Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékirata i. m. 68–70.

²¹ Ujfalvy Sándor 1792-ben, Wesselényi Miklós 1796-ban született.

²² Vö. *Benkő Samu*: A gondolkodó tanú. In: *Ujfalvy Sándor*: Emlékiratok. Bp. 1990. 13–15.

²³ Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékirata i. m. 43., 68–70., 209., 272., 274–279., 282., 295., 299.

²⁴ A napló részletes bemutatását lásd *Priszlinger Zoltán*: Strigulákban mért férfiaság: szerelem és szexualitás ifjabb Wesselényi Miklós naplójában. *Sic itur ad astra*. 19. (2008) 1. sz. 209–211.

²⁵ Wesselényi Miklós Napló. Wesselényi levéltár. Ifj Wesselényi Miklós iratai. OL Mikrofilmtár: x1966. Wesselényi Miklós Napló: 5495. és 5496. sz. tekercesek. 1836. ápr. 15., 16.

nem írt semmit. Érdekes még egy, ehhez az eseményhez kapcsolódó szálát is bemutatni. Az emlékirat szerint Ujfalvy nagyon fontos emberré vált: Széchenyi tőle várta a párbajról érkező híreket. A memoár izgalmas, feszült és egyben humoros történetként írja le, hogyan kiabálta oda Ujfalvy a megbeszélte kódjukat a grófnak egy társasági esemény értetlen résztvevőinek jelenlétében.²⁶ A történetet az idős, életét felelevenítő Ujfalvy önéletírásában is szerepeltette, Széchenyinélt azonban nem hogy az eseményre nincs utalás a naplójában, de Ujfalvy neve vagy a párbaj kimenetelének híre sem kerül elő. Velkey Ferenc szerint a memoár számtalan eleme valószínűleg nem úgy történt meg, ahogyan azt a szerző leírta.²⁷

Az emlékirat hitelességére a legtöbb vele foglalkozó kutató reflektált. Benkő Samu azt emelte ki, hogy Ujfalvyt izgalmas közéleti társalgóként, nagy történetmesélőként ismerték, és visszaemlékezésében valójában a rendszeres elmesélésük által tökéletes anekdotákká csiszolódott történetek változatát írta le. Wesselényi-monográfiájában Trócsányi Zsolt minden Ujfalvy-elbeszélést érezhetően nagy óvatossággal kezelt, Velkey Ferenc elemzése pedig azt hangsúlyozza, hogy az emlékiratíró különösen akkor rajzolta el történeteit, amikor azoknak ő volt a főszereplője. Kárpáti Attila István a báró gyerekkorának két történetét vizsgálva mutatta ki, hogyan kapnak Ujfalvynál hangsúlyt az elbeszélések egyes elemei, az általa vizsgált esetekben az apa szigora vagy a gyermek hősiessége.²⁸

Úgy tűnik, hogy Ujfalvy számára a Wesselényiről leírt történetek nagyon más jelentettek, mint azok többi „főszereplőjének”. Széchenyi és Wesselényi személyében az erdélyi nemes kapcsolatba került a kor két nagyon ismert, legendás alakjával, s a velük való viszony kiemelt, különösen fontos helyet foglalt el a hozzájuk képest „átlagos” erdélyi nemes életében. Wesselényivel szoros volt a kapcsolata, de ebben a viszonyban sem volt egyensúly: a mindenki által ismert, népszerű, majd a nemzet hőségé és mártírjává váló báró környezetében sokan voltak, így az ő látószögéből Ujfalvy nem emelkedett ki úgy, ahogyan Ujfalvy számára „barátja” a saját helyzetéből. Az emlékirat történeteiben természetesen Ujfalvy „szintjéről” látjuk Wesselényit, az ő tetteit, mondatait és testét is.²⁹

²⁶ Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai i. m. 284–286.

²⁷ *Velkey Ferenc*: „Gyolyóbis vagy kard” – Széchenyi és Wesselényi feleselő szövegei barátságuk egyik mélypontján. In: „Nincs egy igaz barátom se!” Tanulmányok Széchenyi István politikai kapcsolatainak történetéhez. (Speculum Historiae Debreceniense 10.) Szerk. Velkey Ferenc. Debrecen 2012. 113.

²⁸ Vö. *Benkő S.*: A gondolkodó tanú i. m. 17–20.; *Trócsányi Zs.*: Wesselényi Miklós i. m. 29., 94., 105., 221.; *Velkey F.*: „Gyolyóbis vagy kard” i. m. 106., 113.; *Kárpáti Attila István*: Ember az anekdoták mögött. „Hőstettek” és gyászmunka Wesselényi Miklós gyermek- és ifjúkorában. Kút 13. (2014) 1. sz. 23–26.

²⁹ Kárpáti Attila István szerint Ujfalvy – többek között – azért hangsúlyozza a Wesselényi-családdal való szoros viszonyát, hogy így Kemény Zsigmonddal szemben Wesselényi hitelesebb krónikásának tűnjön. *Kárpáti A. I.*: Ember az anekdoták mögött i. m. 27–28.

Ahogy a Kemény által teremtett, esszébeli Wesselényi-képet is alapvetően meghatározza a jellemrajz megírásához kötődő szerzői szándék, ugyanígy Ujfalvy emlékiratában is meghatározó mozzanat a Wesselényi-kép tudatos alakításának intenciója, csak – ahogyan ezt ő is deklaráta – ez Keménnyel ellentétes, őt korrigáló irányú: „Kemény Zsigmond a Magyar Szónokok tárában mások közt a két Wesselényi Miklós életrajzát adja, beereszkedve családi viszonyaikba is. De e rajzok véleményem szerint [...] hibások; mert árnyékban állnak rajta az erős oldalak, míg a gyöngék bosszantólag rínak ki az előtérből.”³⁰ Ujfalvy rendet akart tenni a barátjáról halála után kialakulóban („kialakítás alatt”) lévő kép jellegének, hangsúlyainak kérdésében. Kemény írásával szemben úgy érvel, hogy Wesselényi jellemének, szerepének pozitív oldalait kell hangsúlyozni. Nem tagadta, hogy Wesselényinek is voltak negatív tulajdonságai („ezen árnyoldalokat nem mondom, hogy Kemény Zsigónak az olvasó elől merőben elvonnia kellett volna”),³¹ de szerinte ezeknek háttérben kell maradnia, és a nemzet nagyjait elsősorban nagyágukban kell bemutatni.

„Érc kebel” vagy „széles kiálló mell” Kemény és Ujfalvy leírásainak összevetése

Ujfalvy szövegét (ő egy hosszú bekezdést szentelt Wesselényi külsejének) Kemény jellemzésével összevetve érdemes megvizsgálunk. Annak ellenére, hogy Kemény írt apáról és fiúról közös esszét, mégis Ujfalvy vetette össze a két személy fizikai felépítését,³² ami által újabb irányba nyitotta ki a testről folyó „beszélgetés” lehetőségét, hiszen az apa és a fiú jelleme, viselkedésmódja és a politikai életben játszott szerepe mellett itt is felmerül a folytonosság és megszakítottság, illetve a párhuzamok és különbségek megfogalmazásának lehetősége. Ujfalvy, amellet, hogy utalt az apjától öröklött fizikai jellemzőkre, arra is kitért, hogy ifjabb Miklós hogyan alakította, formálta testét: a gyaloglás és a futás mellett a szomjúság és az éhség túrésére is edzette magát. A külalak leírása mellett mind a két munka vázolja a vizsgálat tárgyának személyiségjegyeit is, de míg a fiziognómia iránt érdeklődő Keménynél – ahogyan fentebb bemutatuk – a jellem két „oldala” összekapcsolódik, és a testi jegyek önmagukon túlmutatva a személyiségről is sokat elmondanak, addig Ujfalvynál élesen elválik a külső és belső jellemzés.

³⁰ Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai i. m. 36.

³¹ Uo. 36.

³² Uo. 60.

A két leírás természetesen nincs ellentétben egymással, vannak közös elemek, illetve olyanok, amelyeket csak az egyik vagy a másik szerző emelt ki. Míg Kemény magas termetről ír, Ujfalvy Wesselényi magasságát csak az apáéhoz viszonyítva adja meg: annál magasabb. A test legjellemzőbb külső tulajdonságai mindkettőjükénél a széles váll, a kidülledő mell és az izmos végtagok. Az arcot Kemény sokkal részletesebben elemzi, Ujfalvy emlékirata a szemekről, a tekintetről, az orról és az esszében hangsúlyosan megjelenő nyakról semmit sem mond, viszont mindkét szöveg kiemelten foglalkozik a széles homlokkal. Míg Kemény a haj és az arcszőrzet színeit emeli ki, addig Ujfalvy azt, hogy ezek annyira bozontosak, hogy a báró rendszeresen fésülte is erős testszőrét. A Keménynél enyhén bírált karika lábak és széles kezek Ujfalvy leírásában is helyet kapnak. A szövegek a test bemutatásánál tárgyalták az erős, harsány orgánumot is.³³

Vizsgált témánk szempontjából Kemény és Ujfalvy írásai sajátos helyzetben lévő források – egyaránt tekinthetők ugyanis egykorú és retrospektív szövegeknek. Ezek az egyedüli összefüggő leírások Wesselényi testéről olyan szerzők tollából, akik személyesen ismerték a bárót, külsejét részletesen bemutatják, de nem egy előírt szabályrendszer alapján készült orvosi vagy rendőrségi³⁴ jellemzések. Az esszé és az emlékirat ugyanakkor – azáltal, hogy közvetlenül a báró halála után keletkeztek – Wesselényi emlékezetének kialakítása kapcsán viszonyítási pontként is funkcionáltak, s ezzel a szerzők is tisztában voltak. Mindkét leírásban fontos szerepet kaptak a külső (a test) és az azzal szorosan összefüggő habitus jellemző jegyei, amelyek a magánember és a politikus tetteire is gyakran magyarázatot adtak. Sőt, a két műben Wesselényi egész alakja olyan „világban” jelenik meg, melyet nagyban a testi felépítése és az ahhoz kapcsolódó tettei határoznak meg. Kemény szövege alapján Wesselényit elsősorban az antik hősök között tudjuk elképzelni, aminek alapja az „emberin” túlmutató szavak (*bikanyak*, *szirterős váll*, *tigrisszemek*, *oroszlánhang*) használata, és konkrét utalások („herkulesi alkat”, „az antik szobrokon, csak a görög művészet félisteni maradványain található gyakran oly homlokokra”).³⁵ Ujfalvynál – elsősorban a zsidói vadászatok és erőpróbák leírásaiban – pedig egy középkori lovagot látunk.³⁶ A történeti emlékezetben ezt a „félisteni”, „hősi” pózban bemutatott alakot építik

³³ Uo. 60–61.

³⁴ Hivatalos rendőrségi személyleírás is majdnem keletkezett Wesselényiről: 1835 áprilisában a Gubernium arról értesítette Közép-Szolnok megyét, hogy Wesselényit tartóztassák le, ha nem találják, akkor pedig a megye készítsen személyleírást róla. Lásd *Trócsányi Zs.*: Wesselényi Miklós i. m. 321. Az eset Bölöni Farkas Sándor naplójában is benne van, sőt ő már márciusban írt az elfogatóparancs kiadásáról: „Wesselényit convincálta a tábla per non venit. Szolnokhoz kiment a rendelés, hogy személyes leírását küldje bé.” Lásd Bölöni Farkas Sándor naplója. (Téka) Bukarest 1971. 61.

³⁵ *Kemény Zs.*: A két Wesselényi Miklós i. m. 150.

³⁶ Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai i. m. 51–52., 252–253., 256–257., 264–266.

tovább a fizikai erőt és állóképességet kívánó árvízi mentés, a lovasbravúrok vagy a Balaton-átúszás történetei.³⁷

Wesselényinek a közös emlékezetben a reformkor többi ismert szereplőjével kell „megküzdenie”, hozzájuk képest kell olyan egyedi jellemzőket „felmutatnia”, amelyek alapján egyértelműen beazonosítható a nemzeti panteonban. Trócsányi Zsolt és Fónagy Zoltán részletesen bemutatta, hogy milyen okok alapján került háttérbe Wesselényi politikus, szervező, modern gazda és író énje: a forradalmat nem élte meg, a nagy vitákban és ellentétpárokban (Széchenyi–Kossuth, majd Deák–Kossuth) nem volt jelen vagy a háttérben maradt, a *Balítéletekről* című műve csak évekkel a sok hasonló gondolatot tartalmazó *Hitel* után jelent meg.³⁸ A széles közvélemény előtt elsősorban „árvízi hajósként” ismert báró esetében a fizikai erő, a hősiesség és bátorság jelenti „különlegességének” legmegragadhatóbb elemeit.

„Dörgő hang” és „dagadt lábak” További korabeli források

A fent vizsgált két bővebb, egybefüggő leírás mellett több naplóban, memoárban, levélben, illetve nyilvánosság előtt elhangzott beszédben található rövid utalás Wesselényi Miklós valamely fizikai jellemzőjére. Kérdéses az, hogy az általam összegyűjtött, valamivel több mint húsz szöveg mennyiségét és tartalmát tekintve elég-e ahhoz, hogy átfogó képet kapjunk általa a báró külleméről és arról, hogy környezete hogyan látta őt. A szövegek műfaji sokfélesége azonban mindenképpen hozzájárul ahhoz, hogy szélesebb perspektívában lássuk témánkat. Néhány határozott kijelentést tehetünk, de mindenféleképpen tisztázni kell a szövegek keletkezésének körülményeit, a Wesselényire vonatkozó részletek elsődleges kontextusait.

Wesselényinek különleges orgánuma volt – erre a legtöbb forrás keletkezési idejétől és körülményeitől függetlenül utal. Igaz, a hang nem testi jegy, de fizikai jellemző – Kölcsey össze is kapcsolja a testtel: „erős kebelből, erős hanggal erős szavakat dörgött”³⁹ –, így a vizsgálat lényegi kérdése szempontjából mindenképpen tárgyalni kell, hiszen a fizikai értelemben vett „Wesselényi-jelenségnek”

³⁷ *Jókai M.*: Kárpáthy Zoltán i. m. 205–209.; Kárpáti Attila István megfogalmazása szerint Jókai szövegében Wesselényi „fizikálisan misztifikálva”, „mitológiai hős”-ként jelenik meg, aki „a természettel, a rombolással, a halállal vív csatát”. *Kárpáti Attila István: Wesselényi Miklós és az árvízi hajós*. Fons 22. (2015) 359–360.

³⁸ *Trócsányi Zs.*: Wesselényi Miklós i. m. 552–556.; *Fónagy Zoltán: Bevezetés*. In: Wesselényi Miklós. Vál., bev., jegyz. Fónagy Zoltán. (Magyar Szabadelvűek) Bp. 1998. 20–21.

³⁹ *Kölcsey Ferenc: Országgyűlési napló*. S. a. r. Völgyesi Orsolya. (Kölcsey Ferenc Minden Munkái. Országgyűlési írások I.) Bp. 2000. 89.

fontos eleme volt. Forrásaink közül Kölcsey mellett Obernyik Károly,⁴⁰ Podmaniczky Frigyes, Jósika Miklós, id. Bethlen Lajos, Lemény János fogarasi püspök és Kovács Samu is utaltak rá, illetve az országgyűlési ifjak is kiemelték Wesselényinek készített hódoló feliratukban.⁴¹ A báró hangjára leggyakrabban használt jelző a „dörgő” volt, emellett az „erős”, „mély bassus”, illetve a hallgatóságot „megrázó” jelzők is előfordulnak, de a „rendkívüli orgánum”, a „stentori hang”, a „harsogás” s a mennydörgéshez való hasonlítás is megjelenik az egyes forrásokban. E megállapítások mellett Kölcsey Ferenc egy történet elmesélésével érzékeltette a báró hangjának erejét: Wesselényi csak szomszédja fülébe sűgött valamit, de azt az országgyűlésen elnöklő gróf Cziráky Antal így is hallotta.⁴² A szövegekben a hang erőssége gyakran kapcsolódik össze a szónoki teljesítmény méltatásával is, de a források nagy száma egyértelműen igazolja, hogy a báró orgánumának különleges ereje tényleges fizikai jelenség volt.

Wesselényi testének – legalábbis a 30-as évek második felétől – „híre” volt, közismert volt fizikai ereje, sőt egyfajta legenda is övezte külsejét. Obernyik Károly 1838. augusztus 10-én a következő sorokat írta naplójába: „8-kán jött ide Wesselényi estve. Vacsorát nem evett. 9-kén ebéd után néztem meg óriási termetét.”⁴³ A megfogalmazásból az érződik, hogy a szerző nem lepődött meg az általa különlegesen nagynak leírt testen, valószínűleg „számított” arra, hogy egy nem-mindennapi termetű embert fog megismerni, sőt kifejezetten kíváncsi volt a jelenségre. Pulszky Ferenc emlékiratába 1835. május 28-ai naplójegyzetét másolta be: „Külseje első pillanatra nem felelt meg várakozásomnak [...]” – írta a báróról, majd pár mondatban jellemezte is kinézetét.⁴⁴ Podmaniczky Frigyes emlékiratában írt arról, hogy Wesselényivel – többek között testének legendás alakja miatt – várta a találkozást, s a memoár megszerkesztett és irodalmias szövege részletesen bemutatja, milyen legenda alakult ki az árvízi mentés után a báró személye és teste körül: „De azon mythosyszerű regekör, mely az árvíz alatt tanúsított áldozatkészsége, óriási testereje, feltűnő külalakja s rettenthetetlen bátorságánál fogva személyiségéhez fűződött, annyival inkább vésődött emlékembe s költé

⁴⁰ Wesselényi 1838-ban találkozott Csekén Kölcsey Ferenc unokaöccsének, Kálmánnak az akkor 23 éves nevelőjével. Obernyik a költő halála után is megmaradt állásában, miközben verseket, drámákat is publikált. Kölcsey Antónia naplója. Vál., s. a. r., bev., jegyz. Gábor Júlia. (Magyar Hírmondó) Bp. 1982. 292–293.

⁴¹ Obernyik Károly naplójából. In: Kölcsey Antónia naplója i. m. 223.; *Podmaniczky Frigyes*: Egy régi gavallér emlékei: válogatás a Naplótöredékekből, 1824–1887. Vál., szerk., jegyz. Steinert Ágota. H. n. [Bp.] 1984. 164.; *Jósika Miklós*: Emlékirat. H. n. 1977. 363.; *Kovács Samu*: Visszaemlékezése 1830–1850. Deés. 1887. 6.; *Kardos S.*: Báró Wesselényi Miklós i. m. I. 260., II. 446., II. 493.

⁴² *Kölcsey F.*: Országgyűlési napló i. m. 127.

⁴³ Obernyik Károly naplójából i. m. 191.

⁴⁴ *Pulszky F.*: Életem és korom I. Bp. 1884. 73.

fel kíváncsiságot, [mert]... sokat hallottam beszélni s regélni báró Wesselényi Miklósról.⁴⁵

A test nagysága kapcsán mégsem teljesen egységesek forrásaink. A fent idézett Obernyik- és Podmaniczky-szövegek egyaránt az „óriás” szóval írják le Wesselényi természetét, utóbbi szerző azt is megjegyezte, hogy a báró mellett 42 kilójával (10-11 éves fiatal fiú volt akkor) „megsemmisült vékonyknak” érezte magát.⁴⁶ A szóhasználat nem egyértelmű: az „óriás” szót elsősorban az átlagosnál magasabb termetre használjuk, de vonatkozhat akár a test szélességére, illetve mindkettőre egyszerre is. A többi forrás elsősorban Wesselényi mellkasának területét írja le szuperlatívuszokkal, esetleg a hasa méretére utal, de olyan szövegünk nincs, amelyik egyértelműen a báró magasságát emelné ki a fizikai nagyság összefüggésében. Sőt, a pontosságra nagymértékben törekedő Jósika-féle leírás azt hangsúlyozza, hogy Wesselényi nem volt nagyon magas, inkább középtermetű.⁴⁷ Zavart az „óriás”, „hatalmas” vagy „herkulesi alkat” kifejezések okozhatnak, de valószínű, hogy a szövegek szerzői a kidülledő mellkasra gondoltak, vagy az őket nagyságával lenyűgöző nem-mindennapi alkat kapcsán maguk sem mérték fel, hogy ezt a hatást a test melyik „paramétere” kelti bennük.

A „kidülledő mellkas” kapcsán azt is fontos megállapítani, hogy Wesselényi hajlamos volt az elhízásra, és a 40-es években már egyértelműen túlsúlyos volt. Kemény Zsigmond nem tért ki erre a negatív külső tulajdonságra, ami a szöveg műfaja és a szerző koncepciója alapján érthető, Ujfalvy viszont – ha nem is a testről szóló összefüggő szövegében – de emlékirata egy másik részében „őszintén” beszél a fizikai erejéről ismert sportember képével nehezen összeegyeztethető testi jelenségről. Az emlékiratíró a kövérségről szóló szövegében is „hősként” mutatja be Wesselényit: írása nyomán az elhízásra való hajlam öröklött tulajdonsága ellen gyerekkora óta kitartóan és elszántan küzdő, a fogyás céljért testét különleges módon sanyargató báró képe rajzolódik ki.⁴⁸ Az 1830-as évektől kezdve több forrásunk is használja a „kövér” vagy „vastag” szót a báróra,⁴⁹ Széchenyi naplójában két alkalommal is metaforikusan tulajdonnevesítve csak „a kövér”-ként utalt rá („Der Dicke”).⁵⁰ Wesselényi maga is többször írt hízkony alkatáról, egyik

⁴⁵ *Podmaniczky F.*: Egy régi gavallér emlékei i. m. 162–163.

⁴⁶ Uo. 164.

⁴⁷ *Jósika M.*: Emlékirat i. m. 362.

⁴⁸ Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai i. m. 262.

⁴⁹ Gróf Széchenyi István Naplói I–VI. Szerk., bev. Viszota Gyula. Bp. 1925–1939. (Gróf Széchenyi István Összes Munkái X–XV.) (a továbbiakban: SZIN). A hivatkozott helyek: SZIN IV. 129–131. (1830. szept. 22.), SZIN V. 121. (1837. okt. 18.); Obernyik Károly naplójából i. m. 191.; *Pulszky Ferenc*: Életem és korom I. i. m. 73–75.; *Jósika M.*: Emlékirat i. m. 42.; Bártfay László naplói. S. a. r. Kalla Zsuzsa. Bp. 2010. 158., 233.

⁵⁰ SZIN V. 141. (1837. dec. 23.), 402. (1840. szept. 7.)

naplóbejegyzéséből (nagyjából) súlyát is megállapíthatjuk: „Első leckémet vevém Jacksontól boxolásból. 14 stone 9 fontot nyomtam lecke előtt, 2 ½ fonttal kevesebbet lecke után.” 14 kő 9 font nagyjából 93 kg-ot jelent – tehát a 25 éves báró nyomott ennyit.⁵¹ Ujfalvy szerint Wesselényi elhízása akkor gyorsult fel, amikor a rendszeres mozgásról le kellett mondania.⁵² Ezzel az elbeszélés-panellel Ujfalvy ebben az esetben is a kritikák alól felmentő, azokat semlegesítő érvelésmódot alkalmazta, hiszen ő a „hízás” előrehaladását így kifejezetten Wesselényi 1844-ben bekövetkezett megvakulásához kötötte.⁵³

Hogy kövér volt-e Wesselényi? A bárót tehát egyes forrásaink széles mellkasúnak írják le, mások az elhízásra való hajlamot emelik ki. Valószínűleg Wesselényi életének egyes időszakai és a szövegek szerzői hozzá való viszonyuk (csodálták vagy „őszintén” elemezték), koncepciójuk (a sportember bemutatása) és a testről alkotott általános képük alapján fogalmazták meg benyomásukat ugyanarról a jelenségről. Forrásainkat vizsgálva az 1830-as évek második felétől már lehetett a „kövér” és „elhízott” szavakat használni a báró testalkatának leírására. Az elhízás a 40-es években, amikor Wesselényi olykor hónapokig ágyhoz volt kötve vagy csak mankóval tudott járni, egyre súlyosbodhatott.⁵⁴

Utólag sokan kora „férfiideáljának” tartották őt, ám kortársai nem tartották a szó szoros értelmében szépnek. Jósika Miklós szerint Wesselényi nem rendelkezett „szép vonásokkal”,⁵⁵ s Széchenyiről szóló esszéjében Kemény Zsigmond is hasonló véleményen volt.⁵⁶ Pulszky Ferencnek sem volt pozitív az első benyomása a báróról: vastagsága, álla, nagy kezei és fogai sem tetszettek neki, de azt is megjegyezte, hogy azért „beszélgetés közt feltűnik szépsége” is.⁵⁷

Herkules, Sámson, Egmont gróf vagy Ámor? Asszociációk Wesselényire

A „Wesselényi Miklós” név kimondása – természetesen minden más névhez hasonlóan – különböző fogalmi vagy képi társításokat hív elő. Ebben a fejezetben

⁵¹ Wesselényi Miklós Napló i. m. 1820. júl. 17., 1822. márc. 4., 1822. márc. 15., 1822. márc. 31., 1835. dec. 7., 1838. febr. 17.; *Csoma Borbála*: Wesselényi Miklós levél- és naplórészletei a gräfenbergi gyógykúráról. Levéltári Közlemények 76. (2005) 1. sz. 179.

⁵² Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai i. m. 262.

⁵³ *Priszlinger Zoltán*: Egy betegség hétköznapijai. Wesselényi Miklós szembaja és vaksága naplóbejegyzései tükrében. Történelmi Szemle 60. (2018) 57.

⁵⁴ Wesselényi Miklós Napló i. m. 1820. júl. 17., 1822. márc. 4., 1838. febr. 17.

⁵⁵ *Jósika M.*: Emlékirat i. m. 362–363.

⁵⁶ *Kemény Zsigmond*: Széchenyi István. In: Magyar szónokok és statusférjak. (Politikai jellemrajzok.) Kiadja Csengery Antal. Pest 1851. 420.

⁵⁷ *Pulszky F.*: Életem és korom I. i. m. 73.

azt vizsgálom, hogy kortársai számára milyen asszociációkat keltett a báró személye, és hogy ezekben a képekben milyen szerepe volt Wesselényi küllemének. A vizsgálathoz kiegészítem az eddigi forrásbázist azokkal a szöveghelyekkel, melyekben egyes „tanúink” a bárót valamely más, elsősorban történelmi vagy kultúrtörténeti jelentőségű személyhez vagy fogalomhoz hasonlították, illetve ilyen jellegű jelzőkkel illették.

Mindenekelőtt azonban egy Kemény Zsigmond által megfogalmazott jelenség magyarázatához szeretnék közelebb kerülni. „Érzem, hogy észrevétlenül a tündérvidék emlékeinek varázshatalma alá estem, és Zsibón, mielőtt az ember történész lehetne, akaratlanul regényíróvá válik.”⁵⁸ – Kemény id. Wesselényi Miklóstra utalt mondatával, de a fiú kapcsán maga és kortársai szintén gyakran eltávolodtak a tárgyyszerű, higgadt és mérsékelt leírástól. De miért vált Wesselényi élete regénnyé, és miért éppen Wesselényi élete vált azzá?

Kemény Zsigmond az esszéjében érzékeltette, hogy id. Wesselényi Miklós személyisége, híre és nevelési elvei milyen nehéz örökséget jelentettek az apját fiatalon elvesztő báró számára.⁵⁹ Ezt jól mutatja, hogy Kazinczy egy 1809-es versében Papiriushoz és Attilához hasonlította az ifjú bárót. A római konzul képét először maga a kisgyerek használta saját magára vonatkoztatva hatéves(!) korában Zilahon a vármegye marchális gyűlésén elmondott beszédében, a hun vezér bőrébe pedig kilencévesen egy játék kedvéért bújt bele.⁶⁰ Lehet, hogy a gyerek Miklósnak közvetlenül apja „ajánlotta” ezeket a példaképeket, de mindenféleképpen olyan környezetben nőtt fel, ahol ezek a történelmi hősök jelentették a mintát és a mércét számára. Ehhez az apai hagyatékhoz Kazinczy még hozzáadott egy hasonlóan terheset: a gyermek Miklóstra a „princeps iuventutis Hungaricae” jelzőt ruházta,⁶¹ ami már a fiatal báró kapcsán megteremtette azokat a személyes és társadalmi elvárásokat, amiket a különleges szerepre hivatottság okozott. De abban, hogy a regény elkészüljön, a felnőtt Wesselényinek is szerepe volt. Látványos sportsikereit, lovasbravúrijait gyakran nagy közönség előtt hajtotta végre, olykor patetikus és érzelmekre ható megyegyűlési és országgyűlési szónoklatai a nyilvánosság előtti (szerep)játékként is értelmezhetőek. Párbajai, politikai üldöztetése, az árvízi mentés és a megvakulás pedig tényleg

⁵⁸ *Kemény Zs.*: A két Wesselényi Miklós i. m. 89.

⁵⁹ Uo. 115–116.

⁶⁰ *Kazinczy Ferenc*: Méltóságos báró Wesselényi Miklós úrhoz, Miklósnak fíjához, midőn 13. esztendejébe belépván [...] mint kapitánysegédtisztje az atyjának szolgálni kezdett. Buda 1809. 5., 8.

⁶¹ Kazinczy Ferenc id. Wesselényi Miklóshoz. Kázmér, 1806. jún. 3. In: Kazinczy Ferenc levelezése I–XXI. Kiad. Váczy János. Bp. 1890–1911. (a továbbiakban: KazLev), a hivatkozott hely: KazLev. IV. 932. lev. 175.; A Kazinczy által támasztott elvárásokról bővebben lásd *Miskolczy Ambrus*: Kazinczy és Wesselényi. Tiszatáj 63. (2009) 11. sz. 54–57.

írók tollára kívánckozó, nem átlagos élettörténeté állnak össze.⁶² Wesselényi pedig igazi romantikus pózokkal élte meg életének fordulóit. Lehetett őt dicsőíteni: az országgyűlési ifjúság első számú kedvence volt, de elsősorban a mártírtudatot volt képes nagyon intenzíven átérezni, akár édesanyja elvesztéséről, akár a felségsértési perről, a betegségekkel való küzdelemről vagy a közéleti pályáról való kiszorulásról volt szó.⁶³ Kortársai pedig gyakran a hős és a vértanú végletes szerepeit keresték, és Wesselényi személye alkalmas volt ezeknek a megjelenítésére és eljátszására. A korabeli közvéleményben a Wesselényihez való viszonyulás már nem egy „halandó” ember, hanem egy fogalommá vált legenda⁶⁴ tettei iránt váltott ki reakciókat, amit Kemény Zsigmond így foglal össze: „A rajongók a politikai ábrándok játékszerei és az örökös lelkesedés martalékai, minthogy vagy isteníteni vagy ledönteni szokták bálványaikat, Wesselényit előbb a fellegeken felül emelék, utóbb a porba vonni igyekeztek.”⁶⁵ Babér- vagy töviskoszorút kapott – fogalmazta meg ugyanezt Trócsányi Zsolt.⁶⁶

Wesselényi számára kortársai hozzáillő kort „kerestek” ahhoz a hősiességgel, vértanúsággal, látványosan megélt érzelmekkel és izgalmas történetekkel teli világhoz, amelyet a báró tettei, attitűdje és környezetének reakciói kialakítottak. „Apja a középidő lovagai közé illetet volna leginkább be; ő pedig a régi görög világba”⁶⁷ – írta Kemény, akinek a véleményét sokan oszthatták, ugyanis az általam felkutatott források Wesselényi kapcsán tizenegy különböző ókori személyre, illetve fogalomra asszociálnak.⁶⁸ Gyakoriságát tekintve kiemelkedik közülük a görög és latin névváltozatban is előforduló Héraklész/Herkules, sőt Kalla Zsuzsa, illetve Völgyesi Orsolya szerint az ókori görög hősré utal a Wesselényire gyakran alkalmazott „szörnyölőknek szörnyölő fia” formula is.⁶⁹ Utóbbi Berzsenyi Dániel használta először *Döbrentei Gáborhoz* című versében 1815-ben, és valószínűleg az apa erős hatása és a fiatalember jövője iránti

⁶² Trócsányi Zsolt – valószínűleg Keményre utalva – szintén a „romantikus regény” fordulatot használja Wesselényi életére. Ő az újonczás meggátolásának ügyével „egészíti ki” felsorolásunkat. *Trócsányi Zs.: Wesselényi Miklós* i. m. 122.

⁶³ Részletesebben kifejtve lásd *Priszlinger Z.: Egy betegség hétköznapjai* i. m. 59.

⁶⁴ Miskolczy Ambrus használja ezt a szót Wesselényire. *Miskolczy A.: Kazinczy és Wesselényi* i. m. 58. Veress Dániel szóhasználatával egyszerre volt „arszlán, műlovar, párbajhős, asszonyfaló és aszkéta”, lásd *Veress Dániel: Wesselényi reformpolitikája*. In: *Wesselényi Miklós: Balítéletekről*. Vál., bev., jegyz. Veress Dániel. Bp. 1974. 28.

⁶⁵ *Kemény Zs.: A két Wesselényi Miklós* i. m. 145.

⁶⁶ *Trócsányi Zs.: Wesselényi Miklós* i. m. 154.

⁶⁷ *Kemény Zs.: A két Wesselényi Miklós* i. m. 149.

⁶⁸ Hasonló megállapításra jutott Gál István is Wesselényi életrajzában: „De senkivel kapcsolatban nem emlegettek oly sok görög és római párhuzamot, mint a nagy Wesselényivel.” *Gál István: Wesselényi Miklós*. Kolozsvár 1942. 1.

⁶⁹ *Kalla Zsuzsa: „Mivé egykor talán lehetni álmodoztam”. A naplók és Bártfay*. In: *Bártfay László naplói* i. m. 565.; *Kölcsey F.: Országgyűlési napló* i. m. 279–280.

remény és elvárás állt ennek a képnek a megjelenése mögött.⁷⁰ A hasonlítás a fiatal báró felnőtté válása után is érvényes maradt. Kalla Zsuzsa szerint „elkötelezett aktivitásával, munkabíráásával, szerteágazó tevékenységével érdemelte ki”,⁷¹ de Wesselényi és Héraklész között több párhuzamot is találhatunk. A legszembevetőbb a különleges testi erő és az annak segítségével véghezvitt hőstettek. Amellett, hogy ezeket Wesselényinél a politikai színterre vetítve, átvitt értelemben érthették kortársai, a görög félistenhez hasonlóan (a nemeai oroszán vagy az erümanthoszi vadkan legyőzése) neki is voltak híres vadászkalandjai: Ujfalvy Sándor tudósít minket arról, hogyan küzdött meg a báró több alkalommal is pusztá kézzel vaddisznóval.⁷² További párhuzam köztük a hirtelen haragra hajlamos természetük (az önmegfigyelést fontosnak tartó Wesselényi tudott erről és küzdött is ellene) és szerelmi kalandjaik nagy száma (Héraklésznek a monda szerint 25, Wesselényinek Merényi-Metzger Gábor szerint hat nőtől született gyereke).⁷³ A jelző nagyon elterjedté vált: Kölcsey használta az Országgyűlési Naplóban,⁷⁴ Bártfay László leveleiben is gyakran előfordul,⁷⁵ Takács Péter szerint a költő levelezésében egyenesen a báró epitheton ornanszává vált.⁷⁶

Prométheusz történetéből a kortársak a sziklához láncolt, cselekvési lehetőségétől megfosztott, a társadalomból kizárt egykori hőst látták alkalmasnak a báróval párhuzamba állítani. Garay János versében Wesselényi „Zsibó sziklához”, Kardos Samunál Gräfenberghhez van kötve, míg Kemény Zsigmond esszéjében Wesselényi „büszke szellemének” bilincseire való utalással jelenik meg a Prométheusz-párhuzam.⁷⁷ Bártfay László egy Horatius-verset idézve hasonlította a börtönbe vonulása napján Wesselényit Regulushoz. Az első pun háborúban harcoló és fogságba eső római konzul története Kalla Zsuzsa részletes elemzése szerint nemcsak ismert volt a reformkorban, de Kossuth és Wesselényi számára az elfogásuk esetén való helyes viselkedés mintáját jelentette meg.⁷⁸ A fent már említett Papirius-párhuzamot id. Wesselényi Miklósnak a szellemi gyarapodás mellett a testedzést is hangsúlyosan kezelő nevelési elvei segíthetnek megérteni,

⁷⁰ Berzsenyi Dániel költői művei. (Berzsenyi Dániel Összes Művei I. Költői művei) S. a. r. Merényi Oszkár. Bp. 1979. 128.

⁷¹ *Kalla Zs.*: „Mivé egykor talán lehetni álmodoztam” i. m. 565.

⁷² *Ujfalvy Sándor*: Az erdélyi régibb és közelebbi vadászatok és vadak. Bp. 1982. 167–169.

⁷³ *Merényi-Metzger Gábor*: Wesselényi Miklós törvénytelen gyermekei. *Valóság* 59. (2016) 9. sz. 26–28.

⁷⁴ *Kölcsey F.*: Országgyűlési napló i. m. 15., 154.

⁷⁵ *Kalla Zs.*: „Mivé egykor talán lehetni álmodoztam” i. m. 565.

⁷⁶ *Takács Péter*: Kölcsey és Wesselényi politikai barátsága. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve. Szerk. Angi János – Lakner Lajos – Magyar Márta. (A Debreceni Déri Múzeum kiadványai 84.) Debrecen 2013. 102.

⁷⁷ *Kardos S.*: Báró Wesselényi Miklós i. m. I. 354–356., II. 383., 388., 400.; *Kemény Zs.*: A két Wesselényi Miklós i. m. 168.

⁷⁸ Bártfay László naplói i. m. 160.; *Kalla Zs.*: „Mivé egykor talán lehetni álmodoztam” i. m. 503–505.

aki – több leírás szerint is – fiát a szomjúság, éhség, álmatlanság leküzdésére is igyekezett felkészíteni.⁷⁹ A római hős neve a motivációt erősítendő hangozhatott el a fizikai megpróbáltatások alatt a zsidói udvarban, Titus Livius leírása szerint ugyanis Papirius „kitűnt nemcsak szellemi képességeivel, de testi erejével is. Különösen lábai voltak rendkívül gyorsak [...] a végtelenségig bírta a testi megerőltetést”.⁸⁰ A további, antik kultúrához kötődő hasonlítások elsősorban egyszer előforduló jelzős szerkezetek („félsteni nyugalom”⁸¹, „titáni egyéniség”⁸², „neptuni karok”⁸³, „ciclops ereje”⁸⁴), illetve konkrét jelenségek kapcsán megjelenő megfeleltetések (Kazinczy a bárót Bucephalus nevű lova miatt Nagy Sándornak,⁸⁵ gyermeki arca miatt Ámornak nevezte, míg Pulszky az állat hasonlította Caracallához⁸⁶). Ezek a képek természetesen legalább annyit „elmondanak” a szövegek szerzőiről, mint a hasonlítás alanyáról, s bizonyára a kor latinus műveltsége is magyarázza az antik példák nagy számát, de Wesselényi személyisége és a személye körül kialakult (kialakított) atmoszféra is erősíthette, hogy sokan az ókori mitológia istenekkel, félistenekkel és héroszokkal benépesített környezetben „találták meg” a báró helyét.

Az antik világ mellett a németalföldi szabadságharc kora az, amelyiknek több szereplőjéhez is hasonlították kortársai Wesselényit. Ezekben a metaforákban nem maguk a hús-vér történelmi személyek jelennek meg, hanem egyes irodalmi művekben megrajzolt alakjuk. A drámák, regények hősei különböző tulajdonságokat, attitűdöket, életpályákat jelképeztek, a szimbolikus jelentéssel bíró neveket pedig előszeretettel ragasztották magukra és egymásra a különböző pózokat és szerepeket próbálgató reformkori személyek. (A szabadságharc idején játszódó művek közül a legnépszerűbb Schiller *Don Carlosa* volt, míg a művészete bonyolultsága miatt Magyarországon szűkebb körben ismert Goethe *Egmont* címmel írt drámát a korszakról.)⁸⁷ A németalföldi történelem alakjaival való „játék” nem hozott létre állandó „párokat”, különböző politikai vagy beszédhelyzetekben

⁷⁹ Erre mind Kemény Zsigmond, mind Ujfalvy Sándor utalt. *Kemény Zs.: A két Wesselényi Miklós* i. m. 115–116.; *Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai* i. m. 58.; Kárpáti Attila István a zsidói Wesselényi-könyvtár pedagógiai témájú könyveinek elemzésével mutatja be, hogy id. Wesselényi nevelési módja tudatos koncepción alapult. Lásd *Kárpáti A. I.: Wesselényi Miklós és az árvízi hajós* i. m. 345., 349.

⁸⁰ *Titus Livius: A római nép története a város alapításától* II. Bp. 1982. 33.

⁸¹ *Kemény Zs.: A két Wesselényi Miklós* i. m. 154.

⁸² *Beőthy Ákos: A magyar államiság fejlődése, küzdelmei* I–V. Bp. 1900–1906. II. 284.

⁸³ *Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai* i. m. 51–52.

⁸⁴ *Podmaniczky E.: Egy régi gavallér emlékei* i. m. 164.

⁸⁵ *Kazinczy F.: Méltóságos báró Wesselényi Miklós úrhoz* i. m. 8.

⁸⁶ *Pulszky F.: Életem és korom* I. i. m. 73.

⁸⁷ *Vö. Dániel Anna: Schiller világa*. Bp. 1988. 395–396.; *Velkey Ferenc: Egy Schiller-citátum háttéréhez*. In: *Natio est semper reformanda. Tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére*. Szerk. Anka László et al. Bp. 2016. 128.

más megfeleltetéseket is használtak ugyanarra az emberre: Wesselényit Don Carloshoz, Posa márkizhoz és Egmonthoz is hasonlították. (Wesselényi érdeklődése Schiller iránt közismert volt, de bizonyíthatóan ismerte Goethe *Egmontját* is.)⁸⁸ Jellemző az is, hogy többen egyszerre kaptak névhelyettesítő metaforát, hiszen a németalföldi történet szereplőinek attitűdje mellett az egymáshoz való viszonyuk legalább olyan meghatározó volt.

Kazinczy és Török Sophie a hozzájuk érkező Wesselényinek és nevelőjének, Pataki Mózesnek „kerestek” párhuzamot: így lett a báró Don Carlos, Pataki pedig Posa. A fiatal bárónak és nevelőjének Schiller iránti rajongása mellett egy illusztrált Schiller-kötet Posa-ábrázolásának Patakival való hasonlósága adta az alapot a hasonlításhoz.⁸⁹ Egy korábbi, 1810-es Wesselényi–Kazinczy levélváltásban már a 13 éves báró is használta a szereplőpárokat: finom utalásában saját maga Don Carlosként, Kazinczy pedig Posaként jelenik meg.⁹⁰ A Schiller-dráma két baráti szereplője egy Széchenyi naplóbejegyzésben is feltűnik: itt Wesselényi „vált” Posává, amivel a gróf – kiderül a beszélgetés leírásából – nem titkoltan saját maga Don Carlosként való megjelenésére utal.⁹¹ Don Carlos és Posa kettősének jelképisége nem politikai mezőben értelmezhető, hanem elsősorban a naiv, heves (szelmes) ifjú és a rá ható, elé magas eszményeket kitűző példakép barátságaként.⁹² Bonyolultabb a szimbolikája a két eltérő utat bejárt szabadsághős: Orániai Vilmos és Egmont gróf párosának. Egmontot hajlíthatatlannak, kitartónak, más nézőpontból kompromisszumképtelennek is értelmezték, akinek a sorsa – ezekből a tulajdonságokból fakadóan – a mártírhalál volt. Orániai Vilmos kiegyezésre törekvése az árulás és a higgadt reálpolitikus szimbólumaként is megjelent.⁹³ Maga Wesselényi már fiatalon találkozott a karakterek értelmezésének többféle lehetőségével: Kazinczy hívta fel a figyelmét az Egmont-féle személyiségben rejlő

⁸⁸ Wesselényi egy 1814-ben írt levélben vont párhuzamot Schiller és saját maga között, Kazinczy válaszában ajánlotta neki Goethétől az Egmontot, s még azt is megírta a bárónak, hogy nagybátyjától, Cserei Farkastól kölcsön tudja kérni a kötetet. Kazinczy Ferenc íj. Wesselényi Miklóshoz. Széphalom, 1810. ápr. 26. In: KazLev VII. 1724. lev. 396.

⁸⁹ Kazinczy több barátjának is elmeséli a jelenetet: Kazinczy Ferenc Helmezy Pálhoz. Széphalom, 1814. nov. 9. In: KazLev XII. 2763. lev. 159.; Kazinczy Ferenc Sipos Pálhoz. Széphalom, 1814. nov. 9. Uo. 2764. lev. 161–162.; Kazinczy Ferenc Berzsényi Dánielhez. Széphalom, 1814. nov. 11. Uo. 2765. lev. 163.; Kazinczy Ferenc Cserey Miklóshoz. Széphalom, 1814. nov. 11. Uo. 2767. lev. 169.; Kazinczy Ferenc Gróf Gyulai Karolinához. Széphalom, 1814. nov. 11. Uo. 2768. lev. 174.; Kazinczy Ferenc Rummy Károly Györgyhöz. Széphalom, 1814. nov. 16. Uo. 2772. lev. 181.; Kazinczy Ferenc Gr. Dessewffy Józsefnéhez. Széphalom, 1814. nov. 26. Uo. 2779. lev. 199. A történetet Kazinczy Eugénia visszaemlékezése is megerősíti. Lásd *Czifra Mariann*: Zseni a panteon kertjében. Kazinczy Eugénia pályája. Századvég Új folyam 68. (2013) 2. sz. 93.

⁹⁰ Íj. Wesselényi Miklós Kazinczy Ferencnek, Sibó, 1810. márc. 26. In: KazLev VII. 1692. lev. 336.

⁹¹ SZIN III. 196–197. (1828. febr. 11.)

⁹² Vö. *Miskolczy A.*: Kazinczi és Wesselényi i. m. 57.; *Egyed E.*: A Poétai Gondolatok i. m. 143.

⁹³ Völgyesi Orsolya könyvismertetése *Dávid Gábor Csaba*: „Célunk tökéletesedésünk”. A nemzetnevelő Wesselényi Miklós című munkájáról Irodalomtörténeti Közlemények 119. (2015) 2. sz. 271–272.

veszélyekre és „az Orániai” „hajlóságának” pozitív olvasatára.⁹⁴ A széphalmi író soraiból érezhetjük, hogy a fiatal bárót – bizonyára az apai örökség ismeretében – az „Egmont-típusba” sorolta.⁹⁵ Úgy tűnik, környezete később is könnyen azonosította Wesselényit az Egmont-szerep tartalmával, aminek heves vérmérséklete s olykor indulatos, elveiből nehezen engedő attitűdje lehet a magyarázata. Ezt bizonyítja az erdélyi országgyűlésre személyesen leutazó későbbi író, Kovács Lajos beszámolója, amely szerint a diétán elterjedt Wesselényi hasonlítása Egmonthoz. Ezt megerősíti Bölöni Farkas Sándor naplóbejegyzése, amelyből kiderül, hogy ő szemtől szembe is nevezte így Wesselényit, amit bizonyára figyelmeztetésnek szánt.⁹⁶ Kovács szerint az erdélyi országgyűlésen szerepet nem játszó Széchenyit is bevonták a nevekkel való játékba: őt Orániai Vilmosnak nevezték, valószínűleg a kormányhoz való viszonya miatt. A „csoportos hasonlítás” kiinduló pontja a gyűlést „leveleznylő”, majd feloszlató kormánybiztos, Estei Ferdinánd Alba herceghez való hasonlítása lehetett.⁹⁷ (Róla Kossuthnak egy másik Schiller-dráma szereplője „jutott eszébe”: ő „Erdélyi Geszlernek” nevezte a főherceget.)⁹⁸ Az Egmont – Orániai Vilmos páros egy 1831-es Wesselényi által Széchenyinek írt levélben is előkerül, ahol a báró Kazinczy 21 évvel korábbi érvelésével figyelmeztette a grófot az Egmont-szerep veszélyeire. Wesselényi kiemelte Orániai Vilmos példáját, s ahhoz mérve értékelte saját személyiségét is, ami jelzi, hogy környezetével ellentétben nem Egmont, hanem az orániai herceg volt számára a minta.⁹⁹

Külön csoportot alkotnak a vaksághoz kapcsolódó jelzők és hasonlítások. A legkorábbi Széchenyi „vak filozóf” kifejezése 1838-ból, aminél korábbit nem is találhatunk, ugyanis Wesselényit 1838 nyarán viszonylag hirtelen taglózta le a közeli vakság rémképe: ekkor vesztette el egy évtizedes látásromlás után bal szemé világát, és jelentkezett ezzel szinte egy időben jobb szemén is a homályosodás. A teljes vakság 1844-ben állt be,¹⁰⁰ s elsősorban a báró halála után terjedt el személye

⁹⁴ Kazinczy Ferenc ifj. Wesselényi Miklóshoz, Széphalom, 1810. ápr. 26. In: KazLev VII. 1724. lev. 396.

⁹⁵ Kazinczy egy viszonyleképező metaforában id. Wesselényit Egmondtnak, a fiút Egmondtnak fiaának nevezte: „Itt nem fogja a később generatio elborzadva mondani azt, amit a nagy Egmondtnak fiaának látásakor mondott, ki annyira kicsiny volt a nagy atya mellett, hogy még szégyelte, hogy a feje-vettnek fija – nyilván azért, mert a ragyogásra vágyás miatt hasonlatanná lett atyjához.” Kazinczy Ferenc levele ifj. Wesselényi Miklóshoz. Széphalom, 1810. ápr. 26. In: KazLev VII. 1724. lev. 394.

⁹⁶ Bölöni Farkas Sándor naplója i. m. 145.

⁹⁷ Kovács félreérti ezeknek a viszonyleképező metaforáknak a jelentését, értelmezése szerint ugyanis az Egmont és Orániai Vilmos nevek arra utalnak, hogy „az egyiket [Széchenyi] mindenben siker, a másikat [Wesselényi] vértanúság várta”. Lásd *Kovács Lajos*: Gróf Széchenyi István közéletének utolsó három éve 1846–1848. Bp. 1889. 85.

⁹⁸ A metaforának komoly utólete lett, Kossuth perében is előkerült. Lásd Kossuth Lajos iratai 1837. május–1840. december. Hűtlenségi per, fogság, útkeresés. S. a. r. Pajkossy Gábor. (Kossuth Lajos Összes Művei VII.) Bp. 1989. 121.

⁹⁹ B. Wesselényi Miklós két érdekes levele gr. Széchenyinek, 1831. Történelmi Lapok 1. (1874) 474.

¹⁰⁰ *Priszlinger Z.*: Egy betegség hétköznapijai i. m. 57.

kapcsán a vaksággal és a kultúrtörténetben ahhoz kapcsolódó látnoki képességekkel való „játék”. Ezt erősítette, hogy az 1843-ban megjelent *Szózat a’ magyar és szláv nemzetiség ügyében* című művének következtetéseit később egyes szerzők a trianoni békeszerződés megjósolásának tekintették.¹⁰¹ A „világtalan látnok” képet Ady Endre, Magyary-Kossa Gyula orvostörténész, Lukácsy Sándor és Benedek István is használta.¹⁰² Ugyancsak a vakságra való utalás „csoportjába” sorolhatjuk a hasonlítást Sámsonhoz, amely egyedüli bibliai nevünk a felkutatott párhuzamok között. Ez a motívum két fontos elemben is illik Wesselényire: a nagy testi erő és a vakság tekintetében, így a világtalan Wesselényi kapcsán logikusan merült fel kortársaiban párhuzamba állításuk. Velkey Ferenc speciális szempontból, az 1836-os, első Széchenyi–Kossuth találkozás mellékszálaként vizsgálta meg ezt a párhuzamot. Kossuth az 1885-ös *Pesti Napló*-ban megjelent visszaemlékezése szerint az ötven évvel korábbi beszélgetésben használta ezt a hasonlítást Wesselényire, ahol a kaszinó intézményére veszélyt jelentő, az „épületet összedöntő” bibliai történetyszál adja a párhuzam alapját.¹⁰³ Velkey épp amiatt, hogy a motívum egyik erős eleme, a vakság ekkor még nem játszhatott szerepet, jutott arra a következtetésre, hogy Kossuth valójában csak visszavetítette a később a báróra használt képet ennek a történetnek a leírásakor. A Sámson-motívum használata Wesselényi megvakulása után azonnal kimutatható: a *Honderűben* már 1845-ben olvasható, majd öt évvel később, Wesselényi temetésén szintén elhangzott.

Amikor a Wesselényit említők névhelyettesítő metaforát, illetve jelzöt „keresetek” számára (akár általában a személyére, akár egy konkrét tulajdonság vagy esemény kapcsán), műveltségük és asszociációs képességük által kijelölt, meghatározott számú lehetőség közül „választhattak”. Ezekben a „választásokban” azon kívül, hogy a konkrét élethelyzetre illeniük kellett, a báró kapcsán felmerülő egyéb tulajdonságok, attitűdök, gondolati sémák is szerepet kaptak. Azt, hogy az említett hasonlítások mennyiben tudatosan végiggondolt folyamat eredményeként alakultak ki, illetve mennyiben volt befolyással rájuk a báróról a közvéleményben kialakult mitikus kép, nehéz megmondani. Bizonyára függött attól, hogy „szerzője” élőszóban vagy megszerkesztett szövegben használta-e a hasonlítást, illetve hogy személyesen ismerte-e vagy sem Wesselényit. Az általam összegyűjtött hasonlítások alapján az a következtetés vonható le, hogy a testi erő, a test nagysága markáns

¹⁰¹ Például lásd *Magyary-Kossa Gyula*: Wesselényi Miklós megvakulása. Magyar orvosi emlékek II. Bp. 1929. 134–135.

¹⁰² Részletesen lásd *Priszlinger Z.*: Egy betegség hétköznapijai i. m. 36. 10. jegyz.

¹⁰³ Az eredetileg a *Pesti Napló* 1885. április 8-i számában megjelent írás Viszota Gyula Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal című forráskiadásában kis változtatásokkal (Viszota pár félreértésével és Kossuth kiegyesíthetőségével) jelent meg. Részletes vizsgálatát lásd *Velkey F.*: A Kaszinó-jelenet i. m. 115.

szerepet játszott a metaforák „megtalálásában”. A leggyakrabban és különböző szituációkban is használt párhuzam Wesselényire a számtalan antik mondai, illetve valós alak közül Héraklész volt. Amellett, hogy a legfőbb attribútuma a kulturális köztudatban a nagy testi erő, magának a nagy testi erőnek ő az egyik legelterjedtebb megtestesítője, szimbóluma. Az apának és környezetének döntő szerepe lehetett abban, hogy a testi erejéről ismert Papirius lett a kiskamasz Wesselényi példaképe. A vakság időszakában forrásaink Teiresziaszra és Sámsonra egyaránt asszociálhattak volna, mégis az erős testalkatú bibliai hős mellett „döntöttek” a báró jellemzésénél. Természetesen a testi erő mellett más tulajdonságai is szerepet játszhattak a jelzők kiválasztásában. Szembetűnő lehet a mártír-motívum erős jelenléte is, amelyet Prométheusz, Egmont gróf, Regulus és Sámson is képviselnek. Ám ezekben az esetekben a szerzők nem a testi erőt, hanem éppen a vértanúságot akarták hangsúlyozni. Többek között az összegyűjtött számtalan hasonlítás alapján is igazat adhatunk Kemény Zsigmond azon megállapításának, miszerint Wesselényi élete regények lapjára kívánkozik. A báró személyisége, habitusa és teste azonban le is szűkítette ennek a regényhősnek a lehetséges karakterét egy kivételes testi adottságokkal rendelkező, leginkább egy antik eposzba illő, nagy erejű hősre.

Kemény Zsigmond jellemrajza a Wesselényi-emlékezet talán leghangsúlyosabb, a báró politikai életben játszott szerepének értékelését hosszú időre meghatározó szövege. A heves vérmérsékletű, bátor, férfias, de naiv és befolyásolható, a politikai vezérszerepre Széchenyi által kiválasztott, majd őt eláruló erdélyi báró alakja tovább élt Szekfű Gyula koncepciójában.¹⁰⁴ Igyekeztem bemutatni, hogy Kemény milyen irodalmi és retorikai elemekkel építette fel ezt a képet, hogyan helyezte a báró testét, testi erejét és a szerinte ahhoz kapcsolódó, a köz- és magánéletre egyaránt ható személyiségjegyeket leírásának hangsúlyos helyére. Annak ellenére, hogy ezt a Wesselényi-képet írói tehetségének segítségével talán Kemény fogalmazta meg a legemlékezetesebben, magát a képet megsem ő teremtette meg. Összegyűjtött forrásaink jelzik, hogy a politikai jellemrajz szerzője tökéletesen alkalmazta azokat a nyelvi fordulatokat, jelzőket, hasonlításokat és mesélte el azokat a történeteket, amelyekkel Wesselényi környezete már életében (fel)építette a báró legendáját. Ebben pedig központi elemet kapott a test, amely így vált önmagán túlmutató szimbólummá és alapvető elemévé a báróról alkotott, a kollektív történelmi emlékezetben élő képnek. Ezt az is elősegítette, hogy a reformkorban megjelent művészeti tömegtermelésben alakult ki az ismert emberekről készülő arcképek nagy divatja,¹⁰⁵ így a báró külseje széles körben ismertté vált.

¹⁰⁴ Vö. *Trócsányi Zs.*: Wesselényi Miklós i. m. 553–555.

¹⁰⁵ Vö. *Magyarország története 1790–1848.* Szerk. Vörös Károly. Bp. 1981. 1099.; *Magyarország története a 19. században.* Szerk. Gergely András. Bp. 2005. 157., 187.

Számtalan festmény és rézkarc készült róla, portréja megtalálható volt – többek között – Károlyi György titkára, Bártfay László, a pozsonyi Brudermann-család, az országgyűlési követ mellett írnokként Pozsonyba kerülő Ormós Zsigmond otthonában vagy Károlyfehérvárott a székely nemzeti Közgyűlés Termében is. Egyes képes folyóiratok is közvetítő médiumai voltak híres emberek képi megjelenésének, Wesselényit 1842-ben Wagner József kereste fel, hogy képét elkérje az általa kiadni szándékozott *Arcképcsarnok* számára. A báró azonban a közéletből való kiszorulására hivatkozva elutasította a kérést.¹⁰⁶ A vándor képárusok tömegtermelésre készült másolatai az alsóbb osztályok körében ismertették meg a „fontos” emberek arcképeit, Kölcsey Antónia naplóbejegyzése szerint egy Wesselényi-portré „két huszas”-ba került 1839-ben.¹⁰⁷ A báró pere idején Erdélyben divat volt az ifjúság körében kalapra tűzve viselni arcmását.¹⁰⁸ Wesselényi küllemét tehát nagyon széles körben ismerhették, amire temetésén mondott gyászbeszédében – igaz, bizonyára túlozva – Nagy Péter lelkész is utalt: „[Wesselényi] másolatját pedig megtanálhatjátok lakában majd minden magyarnak, ki nemzete derekabbjaira büszke lenni s a jeles férfiak néma képében is tud élvezetet tanálni.”¹⁰⁹ Wesselényi Miklós tehát már a saját korában egyszerre létezett hús-vér emberként és „regényhősként”. Az szintén látszik, hogy Wesselényi kortársai is kész elbeszélésmódot kaptak, a báró már a testi erő, a bátorság és a hőstettek által meghatározott világba „született bele”. A Kemény és Ujfalvy által összegyűjtött gyermekkori történetek (kisgyerekként megzabolázott egy elszabadult lovat, kardot rántott apja védelmében, kilencévesen beszédet mondott egy megyegyűlésen, majd tizenhárom évesen ő vezényelte apja egyik katonai alakulatát)¹¹⁰ nemcsak megtörténtükkel, hanem valószínűsíthetően rendszeres elbeszélésükkel alakítottak ki olyan narratívát, amelyben a gyermek Wesselényi a testi erejéről híres római konzulként, Papiriusként határozhatta meg magát. Ezt az atmoszférát valószínűleg a szintén már életében legendássá váló, egyszem gyermekét „méltó” utódának nevelő apa teremtette meg, környezete, Kazinczyval és Berzsényivel együtt még alakította, majd továbbformálódott – immár szélesebb közösségi keretekben.

¹⁰⁶ Kalla Zs.: „Mivé egykor talán lehetni álmodoztam” i. m. 677.; Wesselényi Miklós Napló i. m. 1835. nov. 21.; *Ormós Zsigmond: Szabadelmű levelek vagy democrat lapdacsok aristocrat görccs ellen.* (Téka) Bukarest 1976. 106–107.; *Benkő Samu: Ormós Zsigmond ifjúsága és irodalmi munkásságának kezdetei.* In: *Ormós Zs.: Szabadelmű levelek* i. m. 7., 11.; *Kardos S.: Báró Wesselényi Miklós* i. m. I. 254–256., 509–510.

¹⁰⁷ Kölcsey Antónia naplója i. m. 65–66.

¹⁰⁸ Wesselényi Miklós Napló i. m. 1835. dec. 7.

¹⁰⁹ *Kardos S.: Báró Wesselényi Miklós* i. m. II. 508.

¹¹⁰ *Kemény Zs.: A két Wesselényi Miklós* i. m. 115–117.; *Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai* i. m. 44–48., 58–59.; *Trócsányi Zs.: Wesselényi Miklós* i. m. 29–30.

CONTEMPORARY TEXTS
ABOUT THE BODY OF MIKLÓS WESSELÉNYI, JR.

By Zoltán Priszlinger

SUMMARY

There are very few personalities in Hungarian history whose evocation conjures up such strong images of the „body” as the case of Miklós Wesselényi, Jr. (1796–1850). The Baron was conceived as a „phenomenon” by his contemporaries, and notions and deeds linked to the body were thought to be integral to this phenomenon. The study explores this body-dominated image of the Baron on the basis of contemporary diaries, memoirs, letters, speeches and poems. It seeks to address how he was viewed by his contemporaries, what they wanted to see, and what they did see when looking at him. What was the image they formed when Wesselényi’s name was mentioned, and how did they pin down their impressions? The paper also aims to reveal the points of orientation that determined the framework of the mode of speech about the Wesselényi phenomenon, and the ways in which the former limited or helped the authors of texts about the Baron’s body.